

„Költöztetik a Sándort...”

Petőfi utolsó pesti lakását lebontják

Budapesten van számos ucca, — s a Rákóczi út, Sip és Dohány uccák szomorú sarkán van egy három uccára nyíló, ütött-kopott, komor, öreg épület, melynek földszinti boltkirakataiba néhány nap előtt kiaggatták a cédulát: *Házlebontás miatt árszállítás.* Ennyi az egész. A házlebontás ténye, az építészeken, vállalkozókon, az öreg háznak felmondásban levő lakóin s az árszállítás iránt fogékony közönségen kívül, egyelőre — úgy látszik — nem igen érdekelt senkit. Budapestnek nincs hagyománya, — ugyan ki tartja itt számon, hogy ezzel a hajdan Marczibányi-féle házzal Petőfi Sándor fővárosi életének utolsó tanuja tűnik el a föld színéről?

Mikor ezelőtt néhány évtizeddel lebontás előtt állt az ugyancsak dohányuccai Schiller-ház, melyben Petőfiék mint fiatal házaspár, a költő mézes-hetek után Jókaival laktak, maga a korszorús, egykori albérlő lepte meg látogatásával a változatlanul megmaradt lakás ámuló lakóit, hogy a nevezetes szobáknak 1848 márciusában való állapotát festői szavával felidézze.

A Marczibányiak halálraítelt házában — fájdalom — nem akadt köztünk többé ily otthonos és varázsos szavú siratója. Idegenül és megrendülve lépek át az épületnek Kerepesi-, illetve Rákóczi-úti kapuját (mert a ház Petőfi idejében, kinek a kortársak mindig dohányuccai lakását emlegetik, alighanem átjáróház volt, valóban: a Dohány ucca felől láthatni még az épületnek befalozott hátsó kapuját), szorongva haladok a mai lerongyolódott állapotukban is ünnepélyes boltívek és oszlopok közt a lépcsőházig, aztán a grádicsok ütött-kopott kövein keresem Petőfi lábnyomát s amint a lépcsők empirkorlátjához érek, elhamvadtt kezének érintését. A második emeleti folyosóról meghatva szemlélem az udvart, ahol még ott búsong magában a régi pesti házaknak jellegzetes kútja, melynek márványkövét ugyanezzel a rózsaszínnel tükörözte vissza Petőfi szemének retinája. Most jobbra, a hátsólépcső felé tartok, ahol avasszagú, félhomályos boltív alatt, a háttérben meghúzódva lelem a költő lakásának szerény kis ajtaját... Itt minden a régi, semmi sem változott... Csöngöttek. De mielőtt átlépném Petőfi küszöbét s leírnám azt a szomorú hónapot, melyet négy héttel halála előtt ezekben a szobákban töltött, a költő kétségbeesett hangulatának megértésére, előbb röviden össze kell foglalom a családásoknak, megaláztatásoknak és kudarcoknak szakadatlan sorát, melyeket a forradalmi március óta a tragikus végkifejülés felé rohanó napok ítélt.

*

Petőfi a nép embere volt, aki komolyan vette a tizenkét pontot, természetes, hogy már a március tizenötödikét követő napokban, királyellenes verseiért és nyíltan hirdett republikánus hitvallásáért, el kellett vesztetnie népszerűségét mindazok előtt, akik az ország függetlenségéért vívott politikai küzdelmet annak szociális következményeitől féltették. Ennek köszönhető, hogy a pozsonyi országgyűlésen rémhírek terjedtek el az új Dózsa Györgyről, aki negyven ezer fegyveres paraszttal a főváros elfoglalására készül, s hogy utóbb a kormány részvéttelül nézte bukását, midőn képviselőnek lépett fel. Majd amidőn a nemzetgyűlést — az ismert vezényszó-ügyben — kritizálni merte, összekülönbözött atyai jóakarójával, Vörösmartyval és testvéri jóbarátjával, Jókaival. Aztán meg kellett ismernie a szabad sajtót, mely a szabadságát mindenekelőtt felszabadítója ellen fordítja; minduntalan támadások érték, amiért ropant kardját, mellyel a márciusi napokban annyira csörömpölt, hüvelyében hagyja rozsdásodni. Amikor tisztí kinevezését közli a hivatalos lap s a költő bevonul, nem kap elégtételt, lévén azért olyan szabad a sajtó, hogy szabadsága legyen, még Petőfi példátadó gesztusának agyonhallgatására is. Katonáskodása — mint várható volt — a fegyelem és féktelen művészi temperamentum összeütközéseinek sora. Egyszer már úgy volt, hogy hadtörvényszék elé állítják, mert a hadseregőparancsnokság véleményével szemben különvéleménye van s azt táborszerte lázító beszédekben hirdeti. Másszor mint katonaszökevényt keresik s tisztí rangjától akarják megfosztani, mert engedelmen nélkül látogatja meg szülését előt álló feleségét. Majd amikor ezt az ügyet elintézi s még elől-íptetést is mer kérni, a helyettes hadügyminiszter gorombán utasítja vissza kérelmét. Ekkor írja Kossuthnak: *»A történet bizonyossága szerint némely emberek arra vannak kárhóztatva, hogy minél többet tesznek a hazáért, annál több lealáztatást és méltánytalanságot szenvedjenek...«* — s már nem előléptetést, hanem csupán Bem táborába való áthelyeztetését kéri. Azonban bármily jóakaró fogadtatásban volt is része Bemnél, mégis már az első csata folyamán kivil, hogy a költő nem katonák közé való, mert amidőn a vezér visszavonja

csapatát, Petőfi *»Honvédek! Előre!«* kiáltással bontja meg a csatarendet. Ez volt oka, hogy a finom érzésű generális, különböző megbízatások ürügyével, futárként küldi a rendbontót Debrecenbe vissza. Következik a hadügyminiszterrel való ismeretes jelenet, amidőn Mészáros Lázár megrója a költőt nyakraváló nélkül való kihajtott inggallérja s *»à la Hamlet«* viselete miatt. Mire Petőfi megírja lemondó levelét tisztí rangjáról: *»... Önök letephették rólam az egyenruhát, de nem téphetik ki kezemből a kardot... teljesíteni fogom hazafiúi kötelességemet egyszerű polgári öltözetben, mint közkatona; csak arra vagyok bátor önöket figyelmeztetni, ne iparkodjanak a honvéd egyenruhából kirázni az olyan tiszteteket, kik minden erejükkel arra törekednek, hogy e ruhának elvesztett becsületét visszaszerezzék; mert az ilyen emberek ugyanis nem nagy számmal vannak.«* Ez a célzás alighanem Mészárosra megy, aki bármily derék, jószándékú ember volt, forradalmi szerepe mégis a német vezényszó fenntartására és néhány vesztett csatára szorított. Mindazonáltal volt a hadügyminiszterben annyi kegyetlen humor, hogy ne csak a lemondást fogadja el, hanem a költő kompromittálására ki is adja annak poétás lemondólevelét a hivatalos közlönyben. De ugyan mit érnek a hatalomnak árva, napi eszközei az örökkévalóság ellen? A zsenivel szemben senkinek, még annak sem lehet igaza... akinek igaza van. Mert Petőfi már másnap megfelelt a miniszternek a *»Nyakraváló«* című híres epigrammájában, mely a hadügyminisztert az örökkévalóság előtt marasztalja el.

*

Petőfi ezek után civiltelenen tért vissza Bemhez, meg is kapott tőle minden elégtételt, mert érdemeit tüzött mellére, őrnaggyá nevezte ki s hogy jószágát tetézte, midőn az események veresre fordultak, atyai kíméletben Kossuthhoz szóló meleg ajánlással, újra mint futárját Debrecenbe küldte vissza az örök rendbontót. Sajnos, rosszkor, Bem ugyanis — a forradalmi idők szokása szerint — nyílt levelet írt tábornoktársra, Vécsey ellen s azt franciából magyarra Petőfivel fordíttatta le. Mivelhogy Bem is, Petőfi is számítottak rá, hogy a hivatalos lap nem ad nyilvánosságot a jelentésnek, Petőfi azt — Bem bejegyzésével — egy kolozsvári újságnak küldötte be. Kossuth, kinek a vezérek versengése sok zavart és kellemetlenséget okozott, sértő hidegséggel fogadta a költőt. Majd midőn Petőfi jövője miatt kérdést intézett hozzá, azt a lakonikus választ adta, hogy az nem tartozik rá, forduljon a hadügyminiszterhez. Petőfi és Klapka összekocancolásának emlékét Petőfinek a Parnassus magasáról legurított mázsás vádaskal és gorombasággal Klapkára hengerített levele s a *»Goromba tábornokhoz«* írt verse őrzi meg s egyszermind a jelenet leírásai, melyeket a költő s a tábornok különbözőképpen adnak. Klapkának Görgeyhez írt jelentéséből az látszik, hogy megint Klapkának volt igaza, már amennyire valakinek zsenivel szemben igaza lehet. Mert a tábornok károsnak mondotta, hogy a vezérek egymást a nyilvánosság előtt helyezzék vád alá s azt tanácsolta Petőfinek, hogy: *»... ha Journalistikai hajlamát illetően nyilvánosság elé nem tartozó tárgyakra nézve nem képes fékezni, nyújtsa be inkább tisztelői lemondását, megjegyezve egyszermind, hogy őt egy őrnagynak sem rangja, sem öltözete nem illeti, miután még a hadügyminisztérium által őrnaggyá kinevezve nincs...«* Petőfi ezután mégis őrnagyi uniformisban vett részt Buda ostromában, ahol is a Svábhegyen a véletlen Klapkával hozta össze, hogy végső megalázásul szobaárstomot kapjon, melyből csupán akkor engedték ki, mikor két tiszt útján bocsánatot kért a tábornoktól.

A költő anyja különben, mint köztudomású, ép Buda ostromának napján, 1849 május 21-én követte a halálba pár héttel előbb elhalálozott férjét.

Ennyi bú, baj, gond, gyász és sérelem után kapta Petőfi a hírt, hogy Arany János Pestre akar költözni, lakását felosztja s így nem tarthatja magánál tovább szalontai biztonságban barátjának feleségét és kislát. A költő tehát kénytelen volt Szalontára utazni, ahol, hogy a visszautazást lehetővé tegye, Bemtól kapott lovát, — így ír a generálisnak — *»mely annyira kedves volt előttem, mert Őa adta nekem, kénytelen vagyok eladni, hogy kenyeret vehessenek magamnak, mely különben elesvén katonái fizetésemtől, teljesen hiányoznék.«*

Alig kétnapos szalontai tartózkodás után Petőfi családostul május 29-én érkezett Pestre, ahol is Egressy Gáborék mellett megüresedett lakásban fogadott szállást... s ezzel elkísértük a költőt a végzet útján egészen a Marczibányi-házig...

*

Az életrajzírók azt mondják, hogy keveset tudnak Petőfi utolsó pesti hónapjáról, mégis e gyér adatok alapján is elképzelhetjük, hogy mit élt át ennek a háznak öreg falai közt. Jókai mondta a Petőfi-szobor leleplezésekor tartott beszédben, hogy Buda visszafoglalása után *»Magyarország a szabadság diadalát ülte, de Petőfit elfeledte mindenki.«* Kortársai izgága, fuzsitus embernek ismerik, ki másfél éves közszerelés után végképp lejárta magát. Irodalmi barátjaival, kikkel összezőrdült, megbékél ugyan, de ez már nem a régi, lelkes, márciusi

barátság. Jókai, a másik márciusi ifjú, kit szintén elfeledtek, bevallja, hogy midőn Petőfivel kibékült: *»a semmisségen találkoztunk újra.«* Azonban még emberi megaláztatásánál és művészi hiúságának sérelmeinél is jobban nyomasztotta az a felelősség, melyet mint ifjú családfenntartó, elkényeztetett feleségével és gyermekével szemben érzett. Vagyona: a Bem-féle loért kapott kétszáz forint, jövedelme havi száz forint, melyet kiadójától kap. S ha verseit — immár ötven forintjával — legjobban fizetik is, a költészet zavaros időkben nem kelendő áru, nincs ujság s éppenséggel nincs folyóirat a költő számára. Az anyagi gond, amely megtermékenyítheti az epikust, mint Balzac és Dosztojevsky esetében, nem líratermő állapot. Azért tudunk oly keveset Petőfinek utolsó pesti napjairól, mert életének legbensőségesebb verses krónikáját halála előtt két hónappal a nyomor szakítja meg.

A végszükség mégis felkelti Petőfiben az üzleti leleményt. Megírja *»Honvéd«* című versét s ugyanakkor egy levelet Szemere miniszterelnökhez: *»Versem olyan, hogy azt minden honvédek bírnia nem lenne haszontalan, úgy hiszem, legalább ötvenezer példányt megrendelhet belőle a haza. Annyival inkább, mert egy példány ára csak egy bankó garas lesz.«* Petőfi tervét a miniszterelnök úgy tette magáévá, ahogy azt irodalompartoló kormányfőriak szokták: ötvenezer példány helyett csak huszonötezeret rendelt, úgyhogy Petőfi ezer forint helyett, melyre pedig oly égető szüksége lett volna, csak ötszáz forintot kerestett egyetlen üzleti vállalkozásán.

A másik írásmű, mely a Marczibányi-házban készült, nem vers, hanem próza. Petőfinek Buda ostroma után egy hónappal, június 17-én a *Közöly»-ben* megjelent nyilatkozata, mely arra mutat, hogy megértették a költővel odajönni, amit tőle már oly rég vártak Kossuth, Klapka, kormány és hadvezetés: *»Ismét lemondtam, és pedig most nem csak őrnagyi rangomról, hanem a katonaságról egészen és örökre...«* Petőfi azt üzenni rágalmozóinak, hogy nem cáfolja meg őket, mert cáfolatával zavarokat idézhetne elő, melyeket elkerülni hazafiúi kötelesség. *»... inkább hagyom magamat rágalmozni, kibebítenni azon ideig, midőn körülményeim változtatva elmondhatom lépéseim okait, elmondhatom, hogyan bántak velem hazafiúi dőlozataim, irataim és tetteimért. Addig csak arra figyelmeztetem a nemzetet, hogy rágalmozóim olyan emberek, kik egyik másik sutban hunyázkodtak, míg én Bem oldalánál, Bem által megkösörözve harcoltam az erdélyi csatatereken...«*

Midőn e szokatlan hangú, szenvedélyes újságnylatkozat után három nappal Bem levelét és hozzá mellékelt kétszáz forintnyi útköltséget kap, azzal a felszólítással, hogy térjen hozzá vissza Erdélybe, a póta még abban a hiszében van, hogy lemondása kötelez s hogy nem szolgálhatja többé fegyverrel hazáját. Ezért küldi vissza halás köszönettel a pénzt szeretett generálisának...

*

Bár maradt volna meg ennél az elhatározásnál, mely mellett — úgy látszik — még a muszka közelédtének hírére is kitartott. Mert amikor megjelent a menekülésre fölkészült íróknak a *»Proféta«*-vendéglőben rendezett komor búcsúlakomáján, Jókai és Kerényi előtt így fakadt ki: *»Csak már vége volna valahára... gyűlöltöm ezt a sok vérontást.«* Már másnap azonban — mert ilyen a művészember — a kormány proklamációjára, hogy *»Vesszélyben a haza, megírta »Föl a szent háborúra«* című versét s éppenséggel, midőn június 30-án Kossuth hívatta őt magához Arannyal, Egressyvel, Vas Gerebennel, hogy népgyűléseken tüzelje a népet utolsó keresztes háborúra, a duzzogó, félrevonult, mindenről lemondó poétában megegyezve fölébrednek mindig kijátszott politikai ambíciói és mindig megcsalatott reményei. Lángborult képzelmenek utolsó nagy túzjátéka ez, mikor itt, ezek közt a falak közt, még egyetlen éjszakán azt lihetete, hogy amikor már az orosz ágyúk dörgik az utolsó szót, akkor még szónoklatával és tollával az általános összezomlás fölé kerülhet. Ő, micsoda beszélgetések folytattak itt a nagy letörés után felbuzdult Sándor és nagyratörő Juliája között! Még álmaikban is hallhatták zúgni a múzeumnak másfél év óta elcsöndesült udvarát, ahol a presztízsevesztett költő felé minden elégtételt megadó éljenek riadnak... Hiszen már Kossuth is csak költőktől és művészekről várja a haza üdvét, könyörög nekik, megalázkodik előttük. Reggelre virradva már hozzá is az újság a hirdetését:

Holnap, július 1. 1849. Délután hat órakor népgyűlés a Múzeum udvarán. Tárgy: az orosz betörés... Petőfi, Egressy Gábor, Arany János, Fánecy Lajos.

Ugyanaznap már a *Honvéd* különnyomatának gyűjtő strófáit is hirdeti k a lapok... Van még igazság a földön, hogy a hatalmat, dicsőséget, győzedelmet s mindazt, mi szép és kívánatos e földön, a költő elébe hullassa.

De mi ez? Mielőtt a népgyűlés összegyűlt s a szónokok az orosz betörés tárgyát kimeríthették volna, a kormány falragaszokon hirdeti, hogy hadműveletek okából kénytelen elhagyni a fővárost...

Július 2-án a múzeum tere néptelen és csöndes, július 3-án pedig Petőfiék is menekülnek a közeledő muszka elől. A költő ez utolsó retentő csalódás után Mező-Berényre viszi mérget, melyet Aranyhoz írt levélben július 11-én így fúj ki: *»En ezen komisszágra (már t. i. hogy a kormány elhagyta Pestet s a népgyűlés elmaradt) teljes erőm és tehetségem szerint dühbe jövém, megemlékezvén még előbbeni sebeimről, fölszedtem sátorfámat... Vajha soha többé a nyilvános életnek még csak küszöbére se kényserítene sorsom... most itt vagyunk s amely percekben végkép feledem, hogy hazám is van, tökéletesen boldog vagyok.«*

Ezek a káromló szavak, bármily megdöbbenetek is Petőfi tolla alatt, mégis nem tehetünk másképp, másodszor is ki kell mondanunk, hogy bár *változhatatlanul* állandó és igazi hangulatát fejezték volna ki. S bár a *Közöly»-nek* lett volna igaza, mikor július hó 13-án, tehát a költő halála előtt három héttel, az élő Petőfi nevével utólszor abban a lakonikus hírből nyomtatja ki, melyben *A 13.019.* alatt tudtul adja, hogy: *»Petőfi Sándor honvédőrnagy, saját kívánatára a magyar hadsereg-*

ből kilépven, minden szolgálat alól ezennel felmentetik. Pest, június 28. 1849. Hadügyminiszter helyett az államtitkár: Szabó Imre ezredes. Bár ebben az egyetlen esetben a költő helyett a hatóságnak lett volna igaza, hogy Petőfi felett az ereje és tehetsége szerinti nagyszerű dühök ne múltak volna el hiába s a végzet ne sodorta volna őt... Segesvár felé.

*

S most végre átléphetjük a költő lakásának, annyi szenvedés tanyájának küszöbét. Majdnem száz év letelt Petőfi távozása óta, de a falak az idők változásából csak annyit vettek tudomásul, hogy az egykor két uccai, egy udvari szobából álló lakás három uccai szobás lakás lett, mert a Dohány uccára nyíló háromablakos nagyszobát két szobára osztja fel az azóta emelt közfal. Két szoba padlóját is fölszedték, csak a költő hajdani dolgozószobájában maradtak meg az évtizedek óta hasadozó öreg deszkák, melyeken Petőfiék jártak. Ez a helyiség, melyben Hódisz Pálné varróműhelyt rendezett be; a derék asszonyság beszéli, hogy ura e házban nevelkedett s hogy annak egykori öreg tanítója, ki ugyancsak e ház őslakója volt, még látta Petőfit honvédtiszti gyenruhában, amint kardesörtetve sietett föl a lépcsőn. Ugyanezeket a szavakat mondotta Müller Bernát patikus ez előtt negyven esztendővel a Petőfi- emlékek kegyeletes gyűjtőjének, Baróti Lajosnak. Müller úr sokszor látta Petőfinét is, ki a gangon húzogatta a kis Zoltán bölcsőjét, miközben egyik kezében könyvet tartott és olvasgatott.

Az erdői George Sande-ot nem is képzelhettük volna mának anyai szerepében, alighanem még szoptatás közben is olvasott.

Egressy Ákos, Gábor fia, kit tán huszonöt év előtt láttunk még játszani a Nemzeti Színházban, *Emlékezései*-ben meg is írja, hogy bizony a költő apa és kékharisnya anyja

»...a bölcsőben nyüzsgölődő Zoltánról időnként teljesen megfeledkeztek. Csak a gyermek lármás jelentkezése: hangos sírás-rívása ébresztette fel ábrándozásaikból. Ilyenkor meglepetten, tájékozatlanul, esetlenkedve kapkodtak, szorgoskodtak kisfiuk lecsillapítása körül. Persze, hogy ez gyakran csak hosszas és kínos fáradozással, nagy megpróbáltatással sikerülhetett.

Egy alkalommal azonban sehogy sem találták el a baj diagnózisát. Zoltánka teljesen elvesztvén türelmét, csitíthatatlanul sívított — ordított, amint csak torkán kifért, úgyhogy kékültszöldült bele!... A fellengző lelkületű asszonyka kétségbeesetten, tanács-talanul állt férjével együtt... Majd gyorsan orvosért küldtek. De ez sokáig várakozottatott magára... Végre is Petőfiné hajadonfővel, ziláltan és kisírt szemekkel szalad át anyámhoz, esdekelve, hogy: ha Istent ismer, siessen hozzájuk, mert a kis Zoltán oda van, nem tudnak rajta segíteni s talán meg is hal, mire az orvos megérkezik. Anyám ijedten szaladt át Petőfinével a lakásukra, aki hazaérve, az izgalomtól kimerülten egy székbe rogyik; míg Petőfi, színéből kikelten, minden ízében reszketve dajkálja, himbálja, csücsüsgeti karjaiban az ordítástól eltorzult arcú gyermeket. Anyám megérkezéskor Petőfi a csecsemőt a bölcsőbe helyezi s alétan a pamlagra veti magát...

Anyám felkapja a gyermeket, az asztalra fekteti s nagy gonddal és szakértelemmel a pólyát kibontja s átvizsgálja, miközben óriásilag megduzzadt, kétlábú pohos állat (álszemérem tiltja, hogy bolhának nevezsem) egy hatalmas ugrással vígan menekül a biztos kivégeztetés elől. Anyám az állatka által ejtette vörös foltokat a gyermek testén gyöngéden megdörzsölgeti, Zoltánka elhallgat, természetes arcszínét visszanyeri s hálásan gügyög jótevője szemébe.

Anyám hangos hacajra fakad s a gyermeket megsoptatván, elkiáltja magát: »Hiszen ez a gyermek éhes! Bizonyosan elfelejtettétek megégetni! Adjatok hamar táp-pépet!...«

Petőfi és neje felugranak; egyik egyfelől, másik másfelől segédkezik anyámnak, aki Zoltánkát istenigazában jóllakatja... És szent volt a béke, a megnyugvás.»

Talán nem lesz érdektelen megemlíteni, hogy a házban Arany János is megfordult, éspedig nemcsak Petőfiéknél mint vendég, hanem mint lakástkereső Egressyék-nél. Azonban, mint feleségének írja, kicsinyelte Egressyéknek kiadó szobáit. Ő inkább Budán szeretne lakni, ahol olcsóbb és jobb is a levegő. »Petőfiék váltig sajnálják, mert nálunk szerettek volna kosztolni...« Ami bizony rossz fényt vet Juliska gazdasszonyi képességeire és kosztjára.

*

Petőfi életének tanui után, kik e század elején még tipegtek-topogtak a pesti uccákon, most eltűnik az utolsó ház is, mely emlékét elevenül őrizte. A természet rendje ez, hogy az embereket kövessék a kövek... de azért mégis együttérzünk Hodisznéval, aki a közelgő költözködés gondjában búsan mutat Petőfinek a falon függő arcképére és sóhajtozik nagyokat: »...költöztetik a Sándort!«

*

Tudva, hogy a legkegyeletesebben megőrzött emlék is mily múlandó, mégis engedjék meg nekem, hogy levonjam e méla soroknak gyakorlati, bár paradox tanulságát. Szeretném, ha Petőfi utolsó lakásának a *Pesti Napló* mai számában közölt fényképein kívül egyéb emlékei is dacolnának a pusztító idővel. Ezért ezen a helyen folyamodom az épület jelenlegi nagyrabecsült gazdájához, Holitscher Siegfried közjegyző úrhoz, hogy mentse meg az udvar kútját, a lépcsőház párkányát, talán még a dolgozószoba sivár padozatát is az enyészet elől s ajánlja föl ezeket a kegyeleti tárgyakat a Petőfi-háznak.

Olvasó Benedek.